

УДК 821.161.2-94»19»:82-051(477.8)І.Вільде
DOI:

ЗУСТРІЧ З КОРОЛЕВОЮ¹ (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ²)*

Іван ДЕНИСЮК

Найбільша втрата у моєму житті – що ми рідко бачимось, рідко спілкуємось...
Та краще всіх речей на світі – година, проведена разом з Вами.
Із листа О. Білецького³ до П. Тичини⁴

Вже осінь міцно пахла хризантемами, коли я з китицею альпійських фіалок блукав по тихих вуличках Професорської Колонії, чекаючи на зустріч з нею. Уявляв її не інакше, як королевою – царівною української літератури у тому розумінні, як іменували цим словом Лесю Українку та Ольгу Кобилянську. Королева мала неодмінно мешкати на Високому Замку у Львові – сама ж писала в одному нарисі, що живе на схилах цієї гори, куди зрідка теліпається-пнеться старосвітський трамвай «десятка», так зрідка, що його можна викликати по телефону. На жаль, з Високого Замку, з вулиці Кривоноса, королева перебралась на Професорську Колонію в околицях танка⁵, де купила собі будиночок. Отож і приїхав я з протилежного кінця Львова на годину раніше, аби й на секунду не спізнитися на визначений час зустрічі, бо з тими львівськими характерниками⁶ завжди невідомо, як тебе приймуть і за що вилають.

Один мій знайомий оповідав, наприклад, що коли він домовився з Соломією Крушельницькою (вона доживала свій вік у Львові й працювала тут професором консерваторії), щоб прослухала його голос, славетна співачка сказала: «Якщо Ви хоч на одну хвилину прийдете раніше або пізніше, двері перед Вами будуть замкнені».

Усі львівські характерники були фанатично працьовитими й уміли розподіляти свій час. Якось я написав Денисові Лук'яновичу⁷ листа-прохання, чи можу зайти до нього і розпитати дещо про Михайла Павлика⁸. Патріарх (його часто можна було бачити, як білою бородою замітав львівські тротуари) дав позитивну відповідь. Але коли я прийшов до нього додому, дід накинувся на мене з лайкою:

- Як Ви посміли прийти?! Не заповівшись! Не потелефонувавши!
- Так Ви написали мені в листі, Денисе Яковичу, що можна прийти...
- Але ж треба було ще визначити хвилини візиту!
- Я дуже перепрошую, що потурбував Вас. То я піду...
- Та коли вже прийшли, то будьте.

Коли я розповів про цей прийом Романові Іваничукові⁹, то він не здивувався:

— То ще тебе Денис Якович прийняв дуже добре. А ось нас... Ми пішли з Романом Кудликом¹⁰ вітати найстарішого українського письменника з ювілеєм. Тарас Мигаль¹¹, щось знаючи і таємниче усміхаючись, теж пішов з нами дивитись на комедію. І ось ми в коридорі (далі нас не запрошують) вітаємо з великим пафосом дорогого ювіляра, а він, не слухаючи промов, каже Мигалеві: «Тарасе, як ота шантрапа вийде, ти зостанься: я дам тобі півкелішка горівки».

Михайло Рудницький¹² був опонентом моєї кандидатської дисертації, тож інколи доводилося у справах заходити й до нього додому. Та він не пускав мене й на крок далі від чарівного дзеркала, яке стояло біля дверей його великого, як аудиторія, кабінету й відбивало все його мистецьке багатство. «Слухаю Вас. Чим можу служити?» – такими шорсткими й сухими фразами вітав він прищельця, котрий, очевидно, не належав до тих, хто читав Шекспіра в оригіналі. Професор Рудницький, відомо ж, за таким критерієм ділив людей на дві нерівні половини. Ставлення Михайла Івановича радикально до мене змінилося, коли я пішов на хитрість і на одній нудній відкритій лекції відважився написати до нього записку французькою мовою: «Чи Ви маєте дещо для читання?» З очевидною насолодою виправивши одну помилку в записці, професор, просіявши, написав теж по-французьки: «Тисячі книжок!» Це були часи, коли збори, засідання й заповнення численних паперів в Університеті були не щодень, і я бігав на гуртки іноземних мов. Професор Рудницький почав приносити рідкісні книги зі своєї бібліотеки і навіть подарував мені такі «білі круки», як: “*Amitié amoureuse*” [«Любов-дружба». – Ю. Г.] невідомого автора¹³ та “*Lady Chatterley’s Lover*”¹⁴ [«Коханець леді Чаттерлей»; у спогадах професора ще фігурує версія перекладу «Любка леді Чаттерлей». – Ю. Г.] надто відомого Ловренса. Магічне дзеркало відтоді вільно почало пропускати [мене] вглиб салону професора.

Навіть наш батько, наш незабутній Михайло Степанович Возняк¹⁵, котрого ми обожнювали, нелегкий був у спілкуванні. Він рідко говорив спокійно, а здебільшого схвильовано вигукував, вимахуючи руками. Міг зірватися з місця в аудиторії на лекції якогось викладача, коли той висловлював помилкову думку, давав неточну інформацію. «То неправда!!!» – кричав на всю аудиторію перед студентами академік, бо ж істина і гласність були дорожчими для нього від якихось там умовностей.

Та за зовнішньою суворістю, різкістю й відвертістю вислову львівські характерники таїли ніжні прекрасні душі, наче квіт кактуса. Отаким був теж і Денис Якович Лукіянович – жива енциклопедія. Він після обов’язкової лайки ставав добрим, уважним, пильно вислуховував свого прошеного чи непрошеного гостя, давав дорожочні поради. Я дякував йому за них – він їх висловлював і в додаткових листах, але знову ж таки Денис Якович починав свою відповідь від колючки: «Не сподівався від Вас подяки та ще на письмі»...

З таким упередженням, «со страхом и трепетом», готовий на будь-які шпильки й іронію та правду Кассандри¹⁶, я йшов на зустріч з Іриною Вільде. Бачив письменницю вже не раз. Невисокого росту жінка, трохи огрядна, з сюрреалістичним вічно

мінливим кольором волосся, фантастично якось одягнена, вона не робила враження інтелектуалістки, а простої звичайної жінки – я б сказав навіть неписьменної. Говорила (виступаючи, наприклад, перед студентами Університету) різко, безапеляційно, рубала фрази, неначе амазонка¹⁷ голови чоловікам шаблею. У цих фразах відчувалась енергія думки і пружність¹⁸ афоризму.

Львів'яни «старої дати»¹⁹, ті з передвоєнним вихованням, розчулено згадували, наче шлягери їх «юних днів, днів весни», такі твори Вільде, як «Б'є восьма», «Метелики на шпильках» та «Повнолітні діти», надзвичайно популярні у час їх появи. Перебудовні речі письменниці сприймалися не без опору читача – у них було багато несподіваного для письменниці публіцистичного елементу, аж поки не заповнили всіх монументальні бальзаківські «Сестри Річинські», де цей публіцистичний елемент став художнім складником структури романного мислення. Я не сприйняв «Нової Лукавиці» – першого твору Вільде, який прочитав. Відкриття класика й незвичайно багатої особистості в особі Ірини Вільде для мене було поступовим.

У родині моєї дружини чарівною легендою жив Дмитро Макогон²⁰ – батько Ірини Вільде. Він мешкав якийсь час на квартирі у мого тестя Ластовецького Казимира Франковича, який працював бухгалтером на цукровому заводі у Ходорові²¹. Ось «колективний портрет», який намалювали Анастасія Іванівна Ластовецька²² та її дочки – Ганна, Ірина і Мирослава. Здавалося би, це портрет ідеалізований, яким він виступає і в писаннях Ірини Вільде, але вже коли моя теща не знайшла жодної негативної риси в образі Дмитра Макогона, то можна вірити, що це була людина прегарної вдачі й незвичайно високої інтелігентності.

«До Ходорова Дмитро Макогон приїхав у 1938 році, бо польські власті звільнили його з роботи у Станіславі²³. У Ходорові влаштувався вчителем у «рідній школі». Це була шестикласна школа, у якій викладання велося українською мовою. Макогон вчив дітей математики і – як додатковий предмет – німецької мови. Його платня була мізерною – от якихось 60 злотих місячно, а треба ж було ще й утримувати родину, яка залишалася в Станіславі. Тому мешкав він у нас і столувався безкоштовно. Віддячувався тим, що давав уроки латинської мови Ірині, котра вступила до гімназії. Це був блискучий педагог. Не тільки в гімназії Ірина мала найкращі оцінки з латини, а й на все життя запам'ятала кон'югації та деклінації цієї нелегкої мови.

Як виглядав батько Ірини Вільде? Був високого [з]росту, стрункий, елегантний чоловічина зі спортивною, майже військовою виправкою. Його волосся, чепурно зачесане догори, і великі козацькі вуса були ледь припорошені сивиною. Одягався в бронзово-бежевий костюм з полоскою або в сірий. Ці кольори гармоніювали з його сірими очима й засмаглим на сонці кольором обличчя. Людина надзвичайної інтелігентності, спокійна. Завжди у погідному настрої, завжди приязно усміхнений, уважний до людей, був великим життєлюбом та оптимістом. Любив молодь, яка горнулася до нього. У своїй мові вживав влучні народні приказки й прислів'я. Кожного розрадив і порадив. Нас завжди запитував, як іде навчання. Ніколи не дозволив, щоб хтось заніс йому відро води в кімнату-мансарду, яку він займав. Сніданок носили йому нагору, а обідав та вечеряв разом з нами.

Інколи приїздила до нього й дружина, але здебільшого їздив до сім'ї на неділю до Станіслава сам. До Ходорова Ірина Вільде не приїздила ніколи, принаймні ми її тоді там не бачили.

У 1939 році Дмитро Макогон став директором середньої школи № 1, а потім працював там завучем. Тоді ж приїхала до нього на постійне проживання і дружина. Вони одержали двокімнатну квартиру у школі. Мати Ірини Вільде виглядала старшою за свого чоловіка на років десять. Була брюнеткою, схожою на румунку. Невродлива, але дуже симпатична. Весела, говірлива, високоінтелектуальна. Вона не мала такого педагогічного хисту, як її чоловік. У середній ходорівській школі за радянського часу викладала німецьку мову, яку знала бездоганно. Але не могла вдержати належної дисципліни в класі, і хлопчиська ходили по партах на головах. Зате Дмитро Макогон, який тепер викладав українську літературу, справляв велике враження на своїх учнів. Вірші улюбленого вчителя вони вивчали напам'ять. Уроки української літератури були святом – захоплюючі, хвилюючі. Не тільки шкільна молодь, а й усе місто любило і глибоко шанувало Дмитра Макогона.

Ми, звичайно, знали, що його дочка – талановита письменниця Ірина Вільде. Зачитувалися її повістями – «Б'є восьма», «Метелики на шпильках», «Повнолітні діти». Ми знаходили там зразки етики і громадянських чеснот. Це були підручники висококультурних відносин між юнаком і дівчиною. Усі ми були під колосальним чаром поезії творів дочки нашого дорогого вчителя. Нас приголомшила трагічна звістка про те, що німці розстріляли чоловіка Ірини Вільде – [Євгена. – Ю. Г.] Полотнюка²⁴, який працював десь у лісництві...»

Як дорогоцінна реліквія в архіві [Ганни Казимирівни Денисюк (Ластовецької)²⁵. – Ю. Г.] переховується й досі листівка Дмитра Макогона. З одного боку – фотографія Івано-Франківської ратуші з підписом: «Stanisławów. Ratush», а з другого боку – марка з зображенням Владислава Ягайла та королеви Ядвіги²⁶ і якогось біскупа²⁷. Марки польської пошти за 15 грошів. Адреса: Високоповажна Нуся Ластовецька, уч. ліцею, Chodorów, ul. Włonna 12.

Акуратно-педантичне дрібне письмо, виконане пером «рондо», великі букви написані із енергійним притиском, вони дещо орнаментовані й трохи зависокі, почерк прямий. Текст такий:

«Впов. П. Нусю!

Гратуюю²⁸ Вам до іспиту. Я казав, що так воно буде і я був певний такого вислідку. Завтра переїжджаю через Ходорів, бо їду до Старого Самбора на місяць до доньки. Чи Ви цілі вакації будете дома?

Здоровлю щиросердечно Вас, Ірку й Миросю.

Таткові засилаю поздоровлення, а мамці уціловання ручок.

27/VI. 1939». Підпис (хімерно-нерозбірливий).

Адресатка листівки складала тоді вступні іспити до ліцею після закінчення гімназії. Багато хвилювалася. Але екзамени склала успішно й до ліцею була зарахована. Тому Дмитро Макогон іменує її «уч.[еницею] ліцею» як із новоздобутим титулом. Очевидно, він дістав звістку про цю радісну подію в родині своїх господарів. Листівка цікава інформацією про

переїзд Дмитра Макогона зі Станіслава до Старого Самбора до дочки – Ірини Вільде. Виходить, що вона тоді, у передвоєнне літо 1939 року, мешкала у Старому Самборі.

На нашій кафедрі української літератури у Львівському університеті один час працював надзвичайно симпатичний дідусь, улюбленець усіх студентів, який був для них батьком, другом і ще одним університетом. Нам, аспірантам, Дмитро Ілліч Ліськевич²⁹ [на]давав неоціненну допомогу у підготовці кандмінімуму з німецької мови, а також підбираючи цікаві книги з колосально багатой кафедральної бібліотеки і цікавими розповідями про письменників. Навіть Івана Франка знав він особисто. Так ось Дмитро Ілліч був і гімназійним учителем Ірини Вільде. Можна тільки позаздрити їй [за] такого вчителя! Це була сама доброта і жива ходяча енциклопедія знань. Про Ірину Вільде він розповідав, що в гімназії Дарка відзначалася своєю химерною вдачею, безконечними дотепними вигадками та витівками. Її всі там любили й по-німецьки називали «вільде» – дика. Це шкільне прізвисько взяла собі письменниця й за псевдонім.

Я вже був познайомився із сином Ірини Вільде – Яремою Полотнюком³⁰, який вів у нашому Львівському університеті гурток перської мови, а з самою письменницею був усе ще на далекій відстані. Та ось одного разу мене попросили зробити огляд новелістики «Жовтня»³¹ за один рік для обговорення її у Спільці письменників. У своєму виступі я дуже захоплювався мініатюрою Ірини Вільде «Лист приятелів» – це напівспогад, напівмрія, тільки поезія струмує з цього фрагмента не напів, а на повну потужність... Серед слухачів була і сама авторка. В антракті підходить до мене сама Ірина Вільде.

– Дякую Вам за добре слово про мене, хоч Ви занадто мене перехвалили. Але мати турбується про всіх своїх дітей однаково. А в «Жовтні» була надрукована й друга моя річ, про яку Ви не згадали, а мені хотілося б знати Вашу думку і про неї...

Та друга річ – якийсь уривок з нового твору – мені (можливо, то суб'єктивне відчуття...) не сподобалася зовсім.

– Знаєте що, відверто кажучи, та друга річ – зразок того, як не треба писати, коли «Лист приятелів» – як писати треба.

– Дякую за відвертість. Маєте рацію: я так пишу, що сама б того не читала. А люди як гарно пишуть! Домбровська, Налковська³² ...

Перерва кінчилася – «порвалася нескінчена розмова»...

Львівські письменники захоплювалися своєю «нанашкою»³³ – хрещеною матір'ю, як любовно називали її. Була вона десь там на Олімпі дуже товариською та веселою. Дехто казав, як вона працює: лягає нібито на підлозі і пише отак, прислухаючись до гомону землі. То нібито вона, готуючи їжу в кухні, записує напливаючі думки на окремих картках паперу й нанизує ці картки на гвіздок...

А я все ще боявся письменниці. Пригнічувала її велич як художника і уявна, мабуть, різкість у відносинах між людьми. І коли одного разу Роман Іваничук та Роман Кудлик прийшли до мене ранком у Криворівню, знеможені, здоровені, голодні й обшарпані, наче дезертири з австрійської війни, і сказали, що вони цілу глупу ніч ішли пішки з Ворохти, а відтак з Дори³⁴ від Ірини Вільде, то я чомусь думав, що «нанашка» вигнала їх зі своєї дачі так, як злі мачухи в казках проганяють «дідову» дочку серед темної ночі...

У 1978 році «Жовтень» почав давати серію літературних портретів львівських радянських письменників, готуючись до 40-річчя возз'єднання українських земель в УРСР. Микола Ільницький³⁵ запропонував мені написати такий портрет про когось із них. Я обрав Ірину Вільде. П'ятитомник³⁶ її творів проковтнув одним духом, а потім, звертаючись до тексту, знову ж так захоплювався, що не міг від деяких творів відірватися, аж поки не прочитав їх до кінця. Стаття писалася з мукою і в екстазі. Не покидала тривожна думка: «А що скаже про неї сама королева?» Нелегко писати про живого класика. Пригадую, як потерпали ми з Леонілою Іванівною Міщенко³⁷, пишучи статтю «Найстаріший український письменник» про Дениса Лук'яновича. Чи так він розумів свої твори, як ми? На щастя, Денис Якович з інтерпретацією його текстів погодився, але був страшенно злий, чому стаття написана у співавторстві: було б далеко приємніше, коли б про нього писала молода вродлива жінка сама, а не разом з представником бридкої статі...

Моя стаття про Ірину Вільде була опублікована у восьмому номері «Жовтня» за 1978 рік. Назву – «Сад Ірини Вільде» – придумав Микола Ільницький.

Злі язики донесли мені, що Ірина Вільде не захотіла її читати... Вони нібито намагались зацікавити письменницю словом критика про неї, але вона сказала: «А що я – гроші з того буду мати чи що?» Я був страшенно, як кажуть львів'яни, «згіршений» і «згірчений». «Деся та «нанашка» розум уже вистаріла», – думав злісно про свою королеву.

Вже осінь сентиментально замітала зів'яле листя по алеях львівських парків, і я про свій невдалий «роман на мент» з королевою почав забувати. Але життя повне несподіванок. Раптом появляється оте чехівське «но вдруг»... На другий день жовтневих свят – телефонний дзвінок. На другому кінці дроту – Стелла Едуардівна Кащій-Томашівська³⁸, університетська викладачка німецької мови, яка готувала нас, аспірантів, до кандидатського мінімуму.

– Ми давно розшукуєм Вас, Вашу адресу, Ваш телефон. Я велика приятелька Ірини Вільде. Ми тут читаємо Вашу статтю про неї. Дарина Дмитрівна каже, що вона написана з романтикою та *с'єт г'рано аморе*³⁹. Зараз вона з Вами буде говорити...

Я завмираю від хвилювання, хапаю олівець, щоб записати кожне слово класика.

...Кілька слів про Стеллу Едуардівну хоча б тому, що вона дійсно належала до друзів Ірини Вільде і перекладала її твори на німецьку мову та розповідала чимало про письменницю. В університеті я вивчав англійську мову – від нуля, а до університету – німецьку (майже самостійно). Деякі аспіранти, злякавшись труднощів Діккенса в оригіналі, якого пропонувано скласти на іспиті з кандмінімуму, тікали на німецьку мову. Серед тих перебіжчиків опинився і я, незважаючи на свою німецьку собачу вимову. Але комісія не придиралась до німецької фонетики, зате вельми була насторожена до англійської – і в першу чергу завкафедрою англійської мови професор Рудницький, який після закінчення французького відділу у Сорбонні ще три роки мешкав у Лондоні. Щоправда, і його вимова викликала у деякого посмішку (слово «іронію» закреслене ручкою. – Ю. Г.) – вона більше скидалась на американську (іронізували, наприклад, що у своєму спецкурсі професор у слові *appeared*⁴⁰ вимовляв «г»). Михайло Рудницький,

проте, був прекрасним шекспірознавцем, а англійською мовою писав скетчі⁴¹ для студентів, що їх ставили, а також статті, не заглядаючи в ніякий там словник, чудовим [англійським] (спочатку це слово в машинописі перекреслене ручкою, а потім ще раз дописане. – Ю. Г.) стилем.

Стелла Едуардівна вела нашу аспірантську групу. Вона була прекрасним педагогом, по-материнськи ставилася до студентів та аспірантів, які відплачували їй за це великою любов'ю, із теплою ласкою називаючи Кащій-Томашевську Кашеєм Безсмертним... Це була колоритна особистість. Заняття з німецької мови у неї ставали для нас святом. Виросла Стелла Едуардівна в Німеччині і до 20 років не чула і не знала жодного слов'янського слова. Тепер вона вже добре знала польську, українську та російську мови, але з перекладом деяких нюансів її колишньої Муттершпрахе⁴² мала труднощі, дбаючи про абсолютну адекватність цього перекладу. Тому не розлучалася зі словником Рудаша. Поринувши у «словникові холоди» у розшуках найтоншого тембру російського відповідника до німецького слова або зайнята ліквідацією моєї собачої вимови – вставлянням якогось там «гохдойч»-ного⁴³ звука, вона не помічала довший час, що один аспірант взяв для перекладу книжку, на кожній сторінці якої на її двох третіх був малюнок. Який же то був жах, коли вона відкрила, що товариш К. певного дня підготував лише одну третю сторінки (він добре знав німецьку мову й володів її бездоганною фонетикою)...

– Genosse K.! Sie haben nur ein Drittel der Seite vorbereitet! Nur ein Drittel! Ein Drittel, ein Drittel – o Gott! («Товаришу К.! Ви підготували лише одну третю сторінки! Тільки одну третю! Одну третю, одну третю – о Боже!») – переклад тут і далі Ю. Г.). Товариша К. тут же ми прозвали «Геноссе айн Дріттель» («Товариш Одна Третина»). Але іронія долі! Наш улюблений Кащій Безсмертний виявився зовсім не безсмертним. Стелла Едуардівна важко захворіла і вже не виходила з хати. Була це людина життєрадісна й життєупруга. Вона ніяк не могла без студентів, аспірантів – без молоді, у виховання якої вкладала всю душу. І ця молодь часто відвідувала її. Але найчастіше – отой отак по-материнськи вилаяний «Геноссе айн Дріттель» (про кого йде мова, на жаль, не вдалося з'ясувати. – Ю. Г.). Він оточив Стеллу Едуардівну найпильнішою увагою, найніжнішим піклуванням. Цей мій друг часто тяг мене до Стелли Едуардівни, аби її розважити «в тяжкую минуту». Тоді ж вона ближче розповіла нам про себе.

Була вона, очевидно, єврейкою (хоча вважала себе полькою), і з фашистської Німеччини змушена була тікати. Опинилась у Польщі, її чоловік у міжвоєнний період був якимось надзвичайно високим достойником, якимось начальником залізничного управління. Належав до вищих сфер. Стелла Едуардівна показувала нам запрошення на бал до самого президента – Ігнаці Мосціцького. Запрошення на ім'я її чоловіка разом з дружиною. Зобов'язував «strój wizytowy» («парадний одяг»). Але потім настали чорні дні фашистської окупації – Стелла Едуардівна рятувалась від переслідування. Все пережите привело до того, що її єдина дитина була калікою. Вона фанатично любила ту свою дочку і все зробила, щоб після смерті матері забезпечити каліку-сирітку якимось людським теплом...

Невідомо, що зблизило Ірину Вільде зі Стеллою Едуардівною – чи колоритна особистість останньої, її героїзм і трагізм, людяність і оптимізм, чи її бездоганне володіння німецькою мовою. Стелла Едуардівна так переклала твори Ірини Вільде на німецьку мову, що вони здавались письменниці у перекладі кращими від оригіналу. Та Дарина Дмитрівна завжди недооцінювала себе, але ж і берлінський рецензент перекладом був захоплений. Збірка вибраних творів у перекладі Стелли Едуардівни вийшла в Києві в «Дніпрі» під назвою “Das grüne Tor” («Зелена брама»), а пізніше в Берліні.

...І ось Стелла Едуардівна того жовтневого святкового дня 1978 року передала телефонну трубку Ірині Вільде.

– То я, Вільдіха... (слово «Вільдіха» вимовлено з підкреслено недбалим галицьким говірковим акцентом – «ї» обнижене до «е»)... – Пауза. Велика пауза. Чую, вгадую хвилювання письменниці. Ще більше збентежений я. Нотую на газеті, що лежить біля телефону, кожне її слово... – Все, що Ви написали про мене – то неправда! («От тобі на, – думаю. – Починається! А я так старався...»). Ви мене перехвалили, я не є така геніальна, як Ви пишете. Але стаття прекрасна. Все тут є – і [думка] (у рукопису це слово закреслене гелевою ручкою; позаяк не відомо, чи це була воля мемуариста, я зберігаю його бодай у квадратних дужках. – Ю. Г.), і лірика, і образів (наголос на останньому складі)... Вже три держави читає Вашу статтю...

– Мені дуже приємні такі компліменти, але ж нічого у цій статті від мене нема. Я просто покористувався Вашими образами – *die Sprache, die für dich dichtet und denkt* («мова, яка за тебе поетизує й думає». – Ю. Г.), як сказав Шиллер.

– Е, ні. Приходьте до мене, поговоримо докладніше.

Визначаємо день. Навчений попередніми характеристиками, уточнюю хвилини візиту.

– То о котрій годині можна до Вас прийти?

– О котрій хочете. Я вже на ногах о четвертій ранку.

– То, може, о четвертій трохи зарано...

– То, може, зарано.

– То, може, я прийду об одинадцятій.

– Приходьте об одинадцятій – то є така панська година!

І ось я чекаю тієї «панської години» – моменту початку randevu з королевою. Човгаюся по сухому зів'ялому листі й заглядаю в городчики вілл Професорської Колонії. Там цвітуть препишні білі хризантеми. Мої цикламени, або ж альпійські фіалки, здаються дуже мізерними у порівнянні з ними. А як би то елегантно було – подарувати королеві великий оберемок отих препишних і пречистих хризантем⁴⁴ із терпким здоровим запахом, припавши на одно коліно й продекламувавши Маковея.

– Ти не думай, що чуття мої – то осінні хризантеми білі...⁴⁵

Але знаю, що принаймні у Львові хризантем дарувати нікому не можна, бо то похоронні квіти. Правда, «Пшечкуй»⁴⁶ писав, що у крайній ситуації, коли нема інших квітів, як виняток, можна подарувати евентуально кольорові, але ж аж ніяк не білі хризантеми. Та ризикувати не можна. Як не як – королева з передвоєнним вихованням,

і невідомо, як будуть сприйняті ті *kwiaty pogrzebowie* (вислів «похоронні квіти» перекреслено й дописано відповідник по-польськи. – Ю. Г.).

Рівно об одинадцятій годині тремтячим пальцем я натиснув кнопку біля дверей вілли по вулиці Чумацькій, 2. За дверима відразу ж чути голоси двох жінок. «Ви програли заклад, Дарино Дмитрівно, – він прийшов», – каже одна з них. Отже, мене Ірина Вільде чекала.

Вітаємося, дарую квіти.

– О, живі квіти! Треба негайно дати їм пити! – каже Дарина Дмитрівна. – А чого Ви так довго не приходили? З самого ранку чекаю Вас!

– Бо ми ж домовились на одинадцятую – панську годину!

– Ет, яка там панська година! Треба було прийти в будь-який час.

Мене запрошує письменниця на другий поверх. Ідучи по сходах, помічаю на стінах розвішені олійні картини, двері до кімнати напроти сходів відчинені. Заходжу туди. Кімната нагадує монастирську келію або ж студентське житло. Все дуже скромне. Зліва – каф[х]ельна грубка [ніч. – Ю. Г.], у якій бубонить газ, за нею тапчан, накритий ліжником непершої молодості; напроти дверей – вікно, яке виходить на вулицю, перед вікном – найпростішої конструкції квадратний стіл, завалений двома скиртами паперів. На столі ще тарілка зі шпротами та маслинами, пляшка темного вина. Якийсь конверт, на ньому – жирна пляма. Ця пляма мене заспокоює. Дарина Дмитрівна запрошує сідати на єдиному, здається, кріслі біля стола, сама ж умощується на тапчані. Не пропонує, проте, скинути плаща. А я ж цю сцену уявляв зовсім інакше. У напівтемному коридорі мені кажуть: «Прошу ся розплащити, прошу ближче, прошу ближче», – як у ліпших львівських домах! Я ж не тільки «розплащуюсь», а й роззуваюсь, щоб почовгатись по блискучій підлозі на якихось суконних шматах до салону, як у ліпших львівських домах...⁴⁷ Скидати черевики, звичайно, великого бажання не було, але ось плащ...

Ах, той плащ! Я шмигляв у ньому по горах, мов циганус, за опеньками, і він трохи вже тужить [за] чисткою. А тепер я сиджу на дзиглику під рентгенним промінням очей великого психолога, який читає мої думки: «Я вже ніколи, але то ніколи більше не зволікатиму з хімчисткою». Господиня вибачається за деякий нелад у хаті й каже:

– Це все, що на столі, – то для Вас.

Я, щоб трохи розрядити напружену атмосферу, роззухвалююся на такий жарт:

– Адже якось не випадає вино пити з пляшки!

– Ох, вибачте, я забула за келишки.

Принесено замість них два горнятка. Ірина Вільде наливає мені більшу половину, собі – меншу і раптом спостерігає:

– Ох, колегю, у нас у хаті нема хліба. Чи не могли б Ви побігти до магазину напроти та й купити... [його] (останнє слово закреслене гелевою ручкою. – Ю. Г.)...

– Ай, мені не хочеться. Все це можна змітати і без хліба.

– Ну, то добре, хай буде без хліба.

І я, забувши про пристойність, почав усе це змітати з великим апетитом на радість хазяйці й для відпруження атмосфери.

Велика письменниця зовсім не подібна була на амазонку з гострим безжалісним мечем. Вона явно хвилювалася, з чого почати розмову, їй, як і мені, бракувало слів. То тільки у спогадах мемуаристів розмови такі запрограмовано плавні.

Ага, на столі ще лежав восьмий номер «Жовтня» з мою статтею⁴⁸, і авторка «Сестер Річинських» знову почала її хвалити. Мені незручно писати про ті компліменти, які вона наговорила – згадую тільки про це тому, щоб показати, наскільки доброзичливим було її ставлення і до критиків, і до письменників. Вона ще дуже хвалила статтю Семена Шаховського про її роман⁴⁹. Висловлювала пропозицію перекласти мою розвідку на чужі мови і при тій нагоді спитала, якою мовою я міг би перекласти свою статтю про неї. На жаль, ніякою, окрім хіба російської та польської. Я вхопився за нитку, щоб вивідати щось про її знання іноземних мов. Взагалі я йшов до письменниці з цілим питальником у голові, хоч цей «квестіонаріуш»⁵⁰ і не завжди належно на практиці спрацьовував. Однак історія літератури знає факт надзвичайної ефективності такого прийому. Білоруська академія наук склала у двадцятих роках питальник для батька Максима Богдановича⁵¹, і той, відповідаючи на питання, написав цілу книгу про свого сина – великого білоруського поета. Тільки на одно питання не міг належно відповісти – «адносіни да дзяўчат»...

Я був добре знайомий з четвертою дружиною Гната Хоткевича Платонідою Володимирівною⁵², яка багато розповідала про автора «Камінної душі». Але спогадів про Гната Хоткевича писати не хотіла чи не могла. («Писати правду, який він був зблизька – кому це потрібно, писати неправди не можу»). Я обвинувачую себе й тих, з ким ділилася принагідними спогадами про свого чоловіка та різних письменників Платоніда Володимирівна, у тому, що ми не спромоглися на такий систематизований питальник, а коли й спромоглися, то прототип Марусі з «Камінної душі» (за її ж свідченням) уже помирала...

Ірина Вільде спитала між іншим, чи є у мене діти і як вони вчаться. Я сказав, що старший син дуже добре вчиться, а молодший – не завжди.

– О, то молодший має бути дуже розумний, – жартувала. – Я в гімназії, на жаль, належно не вчилася. У голові були самі витівки. Особливо занедбувала латину. А моя товаришка Ольга дуже пильно вивчала іноземні мови і знає досконало їх п'ять.

– Наскільки мені відомо, Ви теж знаєте польську, румунську, німецьку, французьку.

– По-румунськи та по-польськи я вчилася, то так, а німецьку та французьку знаю настільки, що не дам себе продати. Але моя товаришка знає і німецькі діалекти!

Лід відчуженості зовсім розтав. Розмова набирала природних форм, далеких від холодності інтерв'ю. Перескакувала з теми на тему. Не могла, звичайно, не говорити про письменників та літературу. Ірина Вільде уважно вислуховувала мене й зовсім не була подібною до тих великих менторів, що своєму співбесідникові не дадуть змоги й писка розтулити.

Сиділа собі на тапчані у звичайній домашній сукні. Волосся на цей раз мало природний колір, було сиве. Полум'я газу кидало теплі блікі на її обличчя, і жрекиня краси променіла теж внутрішньою і зовнішньою красою. Не вірилось, що на своїх вутлих

плечах ця така звичайна жінка піднесла отакенну грандіозну брилу – монументальний роман «Сестри Річинські».

Питалася, яке моє хобі. Я розповідав про свою любов до мандрів по Карпатах і Поліссі. Розказував, як одного разу, утікши з нудного будинку відпочинку у Ворзелі, оселився у хаті над самим Черемошем у Білоберезці. Цілий тиждень лили безнастанні дощі. Черемош скаженів і погрожував на своєму здибленому хребті понести і хату, і мене. А потім дощ ущух, усе сміялось і цвіло. Я сам пішов верхами на буковинську сторону. Отоді простерлася переді мною зелена Буковина, що цвіла калиною, обкованою зозулею. У хатці, до якої зайшов напиться води, було тільки п'ятеро дрібних діток. Найстарша дівчинка-семилітка рубала дрова, тримаючи у тоненьких рученятах сокиру біля самого обуха. «Ви, відай, з Галіції. Телє купуєте?...» – прийняла мене буковиночка за гендляря худобою... Розповідав і про наші чудові поліські озера та про поліщуків.

– Поліщуки та гуцули – найцікавіші люди на землі, – сказала Вільде. – Беріть мене у свої мандри. Я ще сильна – бігом вибігаю на найстрімкішу скелю!

Хотілося мені випитати ще щось про Кобилянську, окрім того, що писала про неї Ірина Вільде у статті «Ольга Кобилянська здалека і зблизька». Я помітив, що письменниця була якось не готова розворушувати спогади. Вона мовчки оглянула листівку свого батька до моєї дружини й не сказала нічого. Все ж про Кобилянську кинула цікаву фразу:

– Так, я знала її особисто і навіть раз ночувала в Ольги Кобилянської. Тоді вона сказала: «А знаєш, Дарко, ті більшовики для нас з тобою не страшні»...

Мій питальник почервонів від несподіваної репліки про Стефаника.

– Питаєте, який Стефаник був у житті? Вульгарний був. Бравував тим, що щипав жінок.

Мова Кобилянської здається їй вже архаїчною, якби її трохи виправити. Кілька разів повторила, що Кобилянська дуже любила Маковея...

На тапчані біля письменниці лежала розгорнена книга – поезії Ігоря Муратова⁵³. Я ніколи не захоплювався цим автором, але Вільде переконувала, що він великий поет. На доказ цього дала мені прочитати один вірш Муратова. Поезія ця справді була чудова, але вже наступний вірш його нам обом менше сподобався.

Мова зайшла про сучасних письменників Львова. Ірина Вільде до всіх своїх львівських колег по перу ставилася з виключною пошаною. Вона нікого не критикувала, та цікавили вони її, як я помітив, як психологічні типи, характерники, незвичайні особистості.

– Іваничук нагорожений, гордовитий. Павличко – гуцул дженджеристий, задерикуватий. Але ж він любить свого тата! Я бачила, як він цілував його в руку. Лубківський – дуже працьовитий і чесний. Мене вражає, проте, наскільки невимогливі до себе деякі молодики, які будь-якою ціною прагнуть «пролізти» в літературу. Мені здається, що наше покоління відповідальніше ставилося до цього. А які Ваші задуми? – звернулася до мене.

– Я хотів би, наприклад, написати книжку про Вас, Дарино Дмитрівно...

– О, щодо мене – то ні. Я не заслуговую на таке. Можна написати хіба про епоху, в якій я – маленька деталь... Нема у мене такого таланту, як у Домбровської чи Налковської. О, Налковська – то геніальна письменниця!

– Я б не сказав, що така вже й геніальна. Пише вона, безумовно, цікаво, але їй бракує такої тонкої іронії, як у Вас.

Ірина Вільде почала заперечувати мою думку. Почала захоплюватись афоризмами Налковської і навела приблизно такий: «Ми думаємо, що людей знаємо за їх вчинками, але коли б ми знали, що вони думають!»

– На жаль, Налковську, як і Запольську⁵⁴, поляки дещо недооцінюють.

– Ну, Запольська трохи вульгарна була, – сказала Вільде.

Наприкінці розмови письменниці раптом спитала:

– А скажіть, колего, чи буде вже колись той мир на землі між народами?..

– Буде, коли його справді всі народи захочуть. Але слід ліквідувати причини, які продукують «немирну» психологію. Ви ж прекрасно показали, наскільки навіть в одній сім'ї така психологія складна.

– Ви мене відкриваєте саму для себе! – знову применшувала себе велика письменниця.

Півтори години пролетіло надзвичайно швидко й цікаво. Усі мої упередження зникли – письменниця виявилася напрочуд простою, милою і безпосередньою людиною. І де ж та моя уявна лайка з її боку! Все пройшло б отак майже ідилічно – ця «панська година»... Але тут же я мав необережність бовкнути:

– Щось пишете?

Ірина Вільде скипіла.

– Що? Що? Що?! Як Ви сміли таке запитати? Як я можу не писати? А Ви хіба можете без пера? Можете, можете, можете?!!

– Вибачте за таке нерозумне питання, мені за нього соромно.

– Добре, що хоч соромитесь.

І відразу вшухла. Стала лагідною, привітною. Запрошувала приходити ще. Говорила про користь спілкування, дискусій, веселого дозвілля.

Сонце розвіяло осінні тумани? В його проміннях співали хризантеми. Співало серце: «Ти не думай, що чуття мої – то осінні хризантеми білі»...

А зимою, коли вся земля перетворилась у суцільний сніговий біло-хризантемний килим, я ще раз відвідав письменницю. Пізнала вона мене вже з величезним зусиллям. На її інтелект насувалась чорна пітьма забуття – склерозу⁵⁵. Ми ще ходили тоді на Кайзервальд, чи – по-теперішньому – у Шевченківський гай. Поринали по глибокому пухнастому снігу. Я вів письменницю під руки, боячись, аби вона не впала.

– Може, зашвидко йдемо? – спитав.

– Для кого зашвидко – для Вас? Бо як для мене, то йдемо заповільно...

І раптом почала говорити по латині. Мала добрий настрій.

– Я так люблю сніг, – казала. – Викрадаюсь з хати, щоб не бачили мої домашні, і бігаю по снігу боса...

Я згадав, що так само закохані були в сніг і Стефаник, і Кобилянська, яка писала, що в той день, коли випадає перший сніг, родиться поезія.

Все рідше показувалась у місті. Була, правда, на ювілеї художника Смольського⁵⁶ в Будинку вчених, але поверталась трамваєм у протилежну від свого дому сторону: вже не пам'ятала навіть своєї адреси.

Не забувала, проте, провідувати свою німічну приятельку. Турбуючись, щоб письменниця не заблудилась, Стелла Едуардівна попросила двох студентів відпровадити Ірину Вільде додому. Вона погодилась на такий супровід, але, висідаючи з трамвая, про своїх юних опікунів забула. Бігла швидко додому, хлопці – за нею... На другий день телефонує до Стелли Едуардівни:

– Ви знаєте, вчора за мною бігло два бандити. Я ледве втекла....

Через пару років померла. Лежала у приміщенні філармонії. У почесній варті біля своєї «нанашки» стояли письменники. Була вся в чорному, прикрита народними білими рушниками з чорно-червоною вишивкою. Не знищене хворобою обличчя було спокійне, горде і величаво-мудре.

Ішла у безсмертя Ра Менеїс⁵⁷ – «дивно нетлінна цариця»...

ПРИМІТКИ ТА КОМЕНТАРІ (Уклав Юрій Горблянський)

- ¹ Аби уникнути звинувачень у недотриманні милозвучності в оформленні тексту, застережуся й наголосу, що, публікуючи цей несподівано віднайдений спогад професора І. Денисюка, майже повністю зберігаю в тексті все так, як є в машинописній версії. У коментарях пояснюю всі виправлення, якщо вони істотно впливають на стиль тексту, інколи ж якесь своє уточнення чи пояснення додаю безпосередньо в тексті, після чого інформую про це і зазначаю свої ініціали у квадратних дужках.
- ² *Ірина Вільде* – псевдонім видатної української письменниці ХХ ст., справжнє прізвище Дарина Дмитрівна Полотнюк (Макогон) (1907–1982), авторка численних книг новелістики, циклу афористичних мініатюр «Окрушини» (1969), роману-трилогії «Повнолітні діти» (1952; переробила з трьох повістей «Метелики на шпильках» (1936), «Б'є восьма» (1936), «Повнолітні діти» (1939)) та монументального двотомного роману «Сестри Річинські» (1958–1964), за котрий 1965 р. стала лауреатом Шевченківської премії. Відзначалася дуже непростим характером, чому в мемуарній «новелі» І. Денисюка постає в іпостасі справжньої характерниці, львів'янки «старої дати».
- ³ *Олександр Білецький* (1884–1961) – видатний український літературознавець, історик і теоретик літератури, літературний критик, академік АН України і Радянського Союзу, один із перших високо оцінив літературознавче обдарування І. Денисюка після ознайомлення з монументальною статтею «Іван Франко і Михайло Павлик», що ввійшла до ювілейного збірника з нагоди Франкового 100-річчя «Слово про великого Каменяря» (Київ, 1956). Професор І. Денисюк неодноразово в безпосередніх розмовах і у власних текстах автобіографічно-мемуарного змісту згадував про ту високу академікову оцінку його праці і завжди рекомендував дослідження О. Білецького як важливу школу для професійного зростання літературознавця, особливо його трактат «У майстерні митця слова».
- ⁴ *Павло Тичина* (1891–1967) – геніальний український поет, перекладач, культурно-громадський і державний діяч. Довкола його імені та творчої спадщини точаться дуже контрверсійні баталії, причому особливо часто звучать осудливі закиди на його адресу. Професор І. Денисюк, будучи великим ерудитом, знаючи обставини тоталітарного радянського режиму, у

яких доводилося жити і творити українським митцям, а також відчувши безпосередньо на собі «гуманну опіку» талантів з боку радянської влади, усе-таки ніколи не опускався до негативних оцінок творчості одного з найвеличніших українських ліриків. Інколи, щоправда, удавався до іронічних рефлексій із покликаннями на дуже дошкульні, сатиричні, подеколи жорстокі віршилища-шпильки, на зразок: «Стоїть у полі, мов дубина, / Павло Григорович Тичина...»; «А Тичина пише вірші / та все гірші, та все гірші, / та всі, як один!»; «Краще з'їсти кирпичину, ніж учить Павла Тичину»; «Біля церкви коло бані / Спить Тичина в чемодані. / Дайте мені кирпичину, / Я приб'ю Павла Тичину»; «Біля церкви на майдані / Спав Тичина в чемодані. / А Сосюра взяв цеглину, / Й як запустить у Тичину. / А Тичина з переляку / Показав Сосюрі с...аку» та ін. Неоднозначно трактував І. Денисюк і брошуру Василя Стуса «Феномен доби (Сходження на Голгофу слави)», але уважав за дуже фахово-концептуальний трактат. Справді, цей текст В. Стуса не одного мотивував до зміни інтелектуальної оптики на вершинні явища українського духу. Спонукають до глибоких роздумів уже самі слова епіграфу до праці, узяті з чільного французького екзистенціаліста Альбера Камю: «Кожен митець, що хоче бути в суспільстві знаменитим, мусить знати, що знаменитий буде не він, а хтось інший із його ім'ям. Він урешті-решт від нього вислизне і, можливо, колись уб'є в ньому справжнього митця» [див.: Стус В. Вибрані твори / упор. Дмитро Стус. Київ: Смолоскип, 2012. С. 429]. У судовому вирокі 1972 р. відзначено, що в статті «Феномен доби» автор «пробував нав'язати читачеві антирадянські націоналістичні погляди і уявлення щодо оцінки творчості українського поета, намагався довести “шкідливість принципу партійності в літературі”». Коментуючи судові рішення, автор мікротрактаату підкреслив: «Стаття “Феномен доби”, певне, пропала без сліду, для мене вона дорога була. У ній я полюбив Тичину, спізнавши трагічну долю – бути всенародним, тобто державним поетом, коли завершилася його всенародна слава, але слава не генія, а пігмея. Слава генія, змушеного бути пігмеем, блазнем при дворі кривавого короля... Його горе стало нашим горем, а над своїм горем ми можемо мислити, хай і жорстоко, бо ж поетів геній обернувся проти нього прокляттям, став йому за найбільшого ворога, з яким треба було постійно боротися, щоб не виявити свій найбільший гріх перед самим собою» [Стус В. Вибрані твори / упор. Дмитро Стус. Київ: Смолоскип, 2012. С. 828].

Часто, легковажно покликаючись на авторитет В. Стуса та ін. (скажімо, на Маланюків поетичний вирок у диптиху «Сучасники»: «...від кларнета твого – пофарбована дудка зосталась»), і фахівці-філологи, і пересічні обивателі роблять жорстокі висновки стосовно генія П. Тичини, але ж не враховують те, що, насправді, його творчий потенціал навіть у найжорстокіші моменти сталінського терору видавав на-гора такі дивовижні верховинні тексти, як поема «Похорон друга» (1942). До речі, один із пізніх своїх шедеврів – лірико-медитативну поемку-реквієм «Срібної ночі» (1964) П. Тичина присвятив своєму великому другові-академікові – «Пам'яті Олександра Івановича Білецького». Навіть цього одного тексту достатньо, щоби переконатися в тому, що геній П. Тичини нікуди не вивірювався, і це добре знала радянська кон'юнктура, засипаючи його різними відзнаками, нагородами й посадами, лиш би він не висловлював правди про радянську дійсність; нехай щось славословне пописує, та не більше (така була хитра логіка радянських ідеологів). Але як не старалися послугачі комунізму, однаково у численних текстах «зламаною» П. Тичини поскрізь відстежуємо подзвін акордів геніального поетичного голосу, як, скажімо, у вшент задієприслівникованому вірші «Стара Україна змінитись мусить» зі збірки «Чернігів» (1931). Нехай антитичинівці спробують написати бодай щось на такому рівні, як юний або й дуже «древній» П. Тичина: «Зі смутком на серці, з вінком на чолі / Скажу своє слово і зникну з землі. / І буду блукать я світами / Над вами, / І буду століття я думати думу – / Без сміху, без суму. // З плачем на вустах, з жахом смерті і тлі // З'явлюся я знову на бідній землі. / І буду я знову радіти, / Горіти, / Й так буде багато в житті моїм шуму – /

І сміху і суму» [1910–1911]; «Не бував ти у наших краях, / Бо відтіль не таким би вернувся! / Чув про степ, що ген-ген простягнувся? – / Есть там люди – й зросли у степах, – / Що не люблять, не вміють ридати. / Що не можуть без пісні і нивки зорати! / Тебе ж завжди я бачу в сльозах... – / Не бував ти у наших краях» (1911); «Читаю душі ваші, наче книги, я / І сам цвіту – ридаю, як роса... / Ах, на землі одна, одна релігія – / Страждань краса...» (1915). Чи під силу кому з сучасних критиків поета й такі мініатюри з молодих літ і зрілого віку, які можна інтерпретувати або як окремі твори, або як своєрідні шкідці, заготовки, фрагменти, уламки чогось більшого – бо ж скільки в них поезії, скільки чарівливого ліризму (!): «Над моїм вікном балкон, / за балконами весна, / ніч безсонна, ніч без сна» (1924 чи 1926, Ірпінь); «Більше листя падає, / Вітер наступа. / По доріжці на 'дній ніжці / вітер робить па» (1935); «Він прийшов до нас тоді, / як вербиченьки / по коліна у воді, / як очі травиченьки / нам сміються молоді» (1946); «Осокорі, / що під вікном моїм, / прокинулись уранці – / хоч по коліна ще вони / в тіні, / але верхів'ям золотим / вже в божевільнім танці» (1960); «А між сосон, мов емаль, / небо проступає» (Середина 60-х років); «І враз / вітер заскакав круг нас, / і, кружляючи, спало / листячко із клену / на траву прибиту, / на траву зелену» (1966). А ось вам і ліричний (навіть інтимно-еротичний) шедевр, який чомусь залишився поза збірками (так само, як і неймовірно, любовні вірші «Під великодню ніч» і «Просто з поля, сонце де палило...», котрі П. Тичина написав 1967 р., майже напередодні смерті): «А зоря на сході / руки вгору зводила... / то ж дівчина красна / із води виходила. // Що по пояс вийшла – / та й не зупинилася... / Глянула, всміхнулася, / ще й зарожевілася» (1950). Мабуть, не випадково з-під пера геніального лірика за два роки до смерті появилася й така роздумлива медитативна мініатюра: «Я завше там, де труд, де людно, / де разом: думка й почуття. / Без чистоти – творити трудно, / без творчості – нема життя» (1965). Словом, треба мати справжній Божий дар, аби спостерегти й зафіксувати такі важко-відстежувані миті: «Кипить осика / зеленим / на вітрі» (1964); «І дерева, і дерева / по коліна у воді...» (1964); «До моїх дверей / прибило вітром / листочок кленовий» (Початок 60-х років). Прикметно, що ще в тридцятилітньому віці, у 1922 р., дійшовши «свого зросту і сили», П. Тичина у вірші «За всіх скажу» недвозначно – хоч і запитливо – констатував: «Товариство, яке мені діло, / чи я перший поет, чи останній?..», наче заздалегідь застерігаючись від осудливих випадів невдячних земляків. У своєму житті та творчості поет завжди керувався максимою, яку принагідно зафіксував у підготовчих нотатках до брошури чи статті «Як я писав» у 1960-х роках, незадовго перед відходом у вічність,: «Як хочеться сказати те, що, крім тебе, ніхто сказати не зможе!» [див.: Тичина П. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наукова думка, 1988. Т. 11. С. 296]. Отож потрібно перестати бравурно «обдаровувати» автора «Сонячних кларнетів» цинічними характеристиками, адже він, на відміну від adeptів антитичинівської кампанії, зумів усе-таки «сказати» оте своє індивідуально-неповторне, ушляхетнивши своєю поезією українську мову й скульптуру на віки. Я маю таку надію, що в енциклопедичних довідниках, словниках, «Вікіпедії» та інших інформаційних ресурсах ми повикидаємо з життєписних характеристик своїх велетнів духу такі визначення, як «український радянський поет...», «український і російський вчений...» тощо, адже такими окресленнями ми хибно структуруємо нашу національну пам'ять і модель мислення майбутніх поколінь. Такої національно-патріотичної думки дотримувався і професор І. Денисюк, якому завжди боліло занижене трактування величних виявів українського національного духу.

⁵ ...Професорську Колонію в околицях танка – поряд із вул. Личаківською (зокрема вул. Чумацька), де неподалік від кінцевої зупинки трамвая № 2 за комуністичного режиму у Львові був постамент із танком на честь радянських танкістів поблизу церкви Покрови. Демонтований у 1990-х років як символ антигуманного радянського тоталітарного режиму.

- ⁶ Характерник – в ідіостилі професора І. Денисюка означало творчу людину-інтелектуала з негнучким, суворим, «їжакуватим» норовом, яка не дозволяла ні собі, ні комусь іншому легковажності у ставленні до життя і праці. За просторим визначенням Олександри Сербенської, семантичне ядро слова «характерник» складає «сильний, витворений внутрішнім життям цілісний характер, здатність акумулювати добру енергетику, стискати до густини свою спроможність втримати визначені для себе морально-етичні виміри, вміння заковувати своє бачення речей, багатий духовний світ, часто закритий для інших, зосередженість на улюбленій справі, професійна порядність, возведена до найвищої кондиції працелюбність, знання дрібниць-секретів, які витворювали дива в педагогічній діяльності, у науковій праці, байдужість до статків і того, що може дати влада» [докладніше див.: Сербенська О. Характерники: наша вдячність, пам'ять і шана. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 5–6].
- Іван Денисюк за кожної слушної нагоди конкретизував образ характерників, інколи ледь не дослівно повторюючись, одночасно називаючи їх ще й інтелігентами «старої дати». Так, скажімо, у мемуарному есе «Жриця доброти» про Марію Деркач («архівариуса і архів відомостей про великих і малих письменників з “одшешдших поколінь”»), котра «радо ділилася своїми знаннями, давала цінні вказівки, де шукати нових матеріалів», мала «особливий чар і повабу», «великий скарб доброзичливості і сонце у душі»), він писав: «Була чи не останньою з львівських “характерників”, що то вчилися по закордонних університетах (Марія Дем'янівна – у Празі), володіли енциклопедичними знаннями, були ходячими академіями. Однак круту вдачу мали ці “характерники”. Денис Лукіянович, що замітав довгою білою бородою тротуари, кожен раз вилаяв тебе, тільки ти переступив поріг (Ірина Вільде робила це на прощання). Сухо вітав при вході до свого салону, повного малярських шедеврів, професор Михайло Рудницький: “Чим можу служити?” Навіть наш батько, наш улюблений учитель академік Возняк майже завжди кричав і вимахував руками, як вітряк крилами. Один лише Яцків добродушно всміхався і був лагідний. Він і Марія Дем'янівна. Тож багато хто, звернувшись за консультацією до цієї чарівної старшої пані, ставав її другом...» [Див.: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 1, кн. 2. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 415].
- ⁷ Денис Лукіянович (1873–1965) – відомий український письменник, літературний критик, літературознавець, мемуарист, педагог, 1939–1941 та з 1944 викладач, доцент кафедри української літератури Львівського університету. Його прізвище часто фігурує в працях І. Денисюка, зокрема і в спогаді про Ірину Вільде, у двох варіантах: Лук'янович і Лукіянович. Професор І. Денисюк разом з Л. Міщенко виступив упорядником книги його вибраних творів (увійшли повісті «За кадильну» та «Франко і Беркут»), а також були співавторами дуже фахової, не характерної для радянського літературознавства, життєписно-мікроаналітичної вступної статті, у якій заокреслили досить вичерпний літературний портрет письменника й колишнього колеги [див. вид.: Лукіянович Д. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1973. 240 с.].
- ⁸ Михайло Павлик (1853–1915) – український письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч, багаторічний побратим І. Франка; був одним із головних «персонажів» дослідницьких пошуків І. Денисюка, котрий у 1956 р. захистив кандидатську дисертацію «Белетристика Михайла Павлика» (науковий керівник – С. Шаховський).
- ⁹ Роман Іваничук (1929–2016) – видатний український письменник, мемуарист, політичний і культурно-громадський діяч, близько двадцяти років (з 1995) був професором кафедри української літератури, Герой України (2009), однокурсник професора І. Денисюка, якого свого часу виключили зі Львівського університету як непевного, неблагонадійного. Відомо, що проти виключення товариша проголосували лише двоє однокурсників, у тому числі й І. Денисюк. В автобіографічному споміні науковець дуже колоритно відтворив трагічну атмосферу в

академічному середовищі Львівського університету за радянського режиму й, зокрема, судилище над Р. Іваничуком, тож процитую цілісний уступ: «...У студентському середовищі було б навіть дуже весело, коли б над нами не тяжів ідеологічний терор. Він особливо посилювався після вбивства Ярослава Галана. Сказ на тлі класової боротьби набув апогею. Скрізь вишукували класового ворога – ворога народу – і в рамках політичної пильності вимагали доносити. Дехто з однокурників зникав тихо – вивозили ночами в “Сибір неісходиму”. Інших “ворогів” викривали на багатолюдних істеричних зборах з піною на устах і виключали з університету. Судилище, на якому шельмували й виключали з університету Романа Іваничука й мене, тривало в актовому залі 12 годин – до четвертої ночі. Мене проганяли з університету за те, що голосував на курсових зборах проти виключення Іваничука. Його заслали у солдати на 4 роки, а ректорський наказ про мою долю так і не був підписаний. Ректор Савін викликав мене до себе й розпитував, чи мій батько у колгоспі, до того ж я був інвалідом [...] війни...» (докладніше про це: Денисюк І. О. На перехресті часів (замість автобіографії) // Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 1, кн. 2. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 333).

- ¹⁰ Роман Кудлик (1941–2019) – відомий український поет, перекладач, критик, редактор журналу «Дзвін» (2001–2010), якийсь час, наприкінці першого десятиліття XXI ст. (з 2007), працював доцентом кафедри української літератури імені акад. М. Возняка і читав спецкурси студентам філологічного факультету Львівського університету.
- ¹¹ Тарас Мигаль (1920–1982) – український письменник, публіцист, вельми колоритна творча особистість, автор популярних романів «Шинок «Оселедець на ланцюзі» (1966), «Фабрика літаків «Дерев’яна підшва» (1970) та ін. Був репресований після Другої світової війни; повернувшись із заслання 1946 р., писав гострі викривальні статті проти «українського буржуазного націоналізму» і, зрештою, здобув славу агресивного памфлетиста й фейлетоніста в фарисейському дусі радянської пропаганди. Заслужений професор Львівського університету, член-кореспондент НАН України М. Ільницький якось згадував, як його Т. Мигаль зупинив від необдуманого фатального вибору: так-от, він, М. Ільницький, якось написав викривальний, войовничий памфлет і дав ознайомитися з ним перед друком штатному памфлетистові журналу «Жовтень» Т. Мигалеві, який майже миттєво відреагував: «Миколо, це моя парафія – когось бештати, викривати, а ти туди не лізь... У тебе інше призначення, інша місія!»
- ¹² Михайло Рудницький (1889–1975) – відомий український літературний критик, літературознавець, письменник, перекладач, педагог, ерудит і поліглот, знавець західноєвропейських літературних традицій, професор Львівського (таємного) українського університету (1922–1925), редактор газети «Діло» і журналу «Назустріч» (1923–1939), багаторічний професор Львівського університету (1939–1941, 1944–1975); 1957–1975 рр. – професор кафедри української літератури (тепер – імені акад. М. Возняка) філологічного факультету. Йому І. Денисюк також присвятив окремий імпозантний спогад «Михайло Рудницький зблизька», перефразувавши в титулі назву відомого мемуарного трикнижжя старшого колеги-«молодомузівця» – «Письменники близька» (1958, 1959, 1964).
- ¹³ “*Amitié amoureuse*” невідомого автора... – епістолярний роман, назву якого на українську мову можна перекласти як «Романтична дружба» або «Любов-дружба» (за підказкою знаного львівського філолога-романіста, літературознавця і перекладача Яреми Кравця). Романтична дружба, – читаємо, зокрема, у «Вікіпедії», – близька до такого поняття, як французькою *l’amitié amoureuse*, що дослівно означає «закохана дружба»: від фр. *l’amitié* – дружба, *amoureuse* – закохана і вимовляється як «ляमित’ї амур’оз» (див.: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Романтична_дружба. 10.12.2024). Насправді, роман із та-

ким заголовком написала й видала анонімно 1896 р. Ерміна Леконт дю Ньюї (1854–1915), яка була романтичною подругою видатного французького письменника Гі де Мопассана (1850–1893); основу сюжету твору складають перипетії їхніх взаємин. До речі, професор І. Денисюк оту назву «любові-дружби», щоправда, французькою мовою – *l'amitié amoureuse*, використав у якості концептомісткої формули, інтерпретуючи особливості дружніх взаємин між професором Міхонським і Борисом Грабом у романі «Не спитавши броду» (див. статтю «Не спитавши броду» як роман виховання у: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Т. 2. С. 187).

- ¹⁴ *“Lady Chatterley’s Lover”* [«Коханець леді Чаттерлей»] надто відомого Ловренса... Цікаво, що аналогічний пасаж про книги від професора-ерудита І. Денисюк в іронічній тональності вписує і в спогад «Михайло Рудницький зблизка», де більш докладно розповідає інтригуючий момент із франкомовною запискою задля «зацікавлення» собою як молодим викладачем, який прагне вчитися, і де властиво є друга згадка, у контексті інших книг, і про ці два романи. «У вузьку довгу записку книжку, – пише І. Денисюк, – він (М. Рудницький. – Ю. Г.) занотовував назви позичених книжок. “Книжки є для того, аби їх читати”. Але треба було повертати вчасно. Спочатку вибирав їх на свій смак. Отже, на перший раз я дістав від нього його улюбленого Якобсена німецькою мовою [...]. На другий раз приніс ще улюблений свій роман французькою мовою “Клімат”. Він часто й перед тим любив повторювати: «Є таке французьке слово “кліма” – та однойменний роман. Художній твір мусить мати свій клімат – настрій, настроєвість”. У лабіринті довгих німецьких фраз (як тут не згадати статті Марка Твена «Страховища німецької мови»!), які передавали витонченість якобсенівських пейзажів та психологічного мікроаналізу, розібратися було нелегко, далеко легшим був стиль французьких романів – “Клімату” (я уже забув автора) і *безіменного* роману (письмівка моя. – Ю. Г.) “Закохана дружба”. Потім треба було читати по-англійськи Лоуренса “Любка леді Чатерлей”, де той самий любко говорить діалектом. Я вже проклаив себе за дерзновенність французької записки – де вже при таких мізерних знаннях іноземних мов рівнятися із самим “Мефістофелем”!...» (див.: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Т. 1, кн. 2. С. 438).

Отож епізод щодо привертання уваги до себе професора М. Рудницького виринає в багатьох мемуарних текстах І. Денисюка, причому часто навіть зі значними «варіаціями на тему», але істоту справи всі версії передають однаково.

- ¹⁵ *Михайло Возняк* (1881–1954) – видатний і один із найбільш продуктивних українців ХХ ст., літературознавець, мовознавець, фольклорист, історик, фундатор наукового франкознавства, учитель і один із найбільших авторитетів для професора І. Денисюка, автора численних статей про вчителя й одного з найоб’ємніших та високолетніх (скористаємося одним із Денисюкових улюблених слів) спогаду-есе «Академік з легенди» [див.: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Т. 1, кн. 2. С. 381–409].
- ¹⁶ *...Правду Кассандри* – за давньогрецьким мітом, легендарна провісниця, найвродливіша (за Гомером) дочка останнього троянського правителя Пріама та Гекуби, яка передбачила загибель Трої. Свій пророчий дар отримала від бога Аполлона, що був закоханий у неї, але через те, що вона зігнорувала його кохання, він зробив так, аби пророцтвам Кассандри, дуже часто фатальним, трагічним, ніхто не вірив; до її віщувань ніхто не дослухався, над нею насміхалися та вважали божевільною. Більшість її пророцтв були правдивими, так само, як і про загибель її родини та падіння Трої. Леся Українка створила геніальну драматичну поему «Кассандра» (1908), у якій лейтмотивом стала «трагедія правди». Ім’я Кассандри в сучасних культурологічних контекстах використовують у переносному значенні у функції своєрідного символічного поняття – ігнорована пророчиця лиха, нещастя.

- ¹⁷ *Амазонки* (дослівно з гр. «без грудей») – войовниче жіноче плем'я, що походить від Ареса й Гармонії; жили на берегах ріки Фермодонт поблизу міста Феміскіра (Мала Азія), у передгір'ях Кавказу та Меотиді (Азовського моря), а також ув Африці над озером Тритоніс. Амазонки вступали в шлюб із чужоземцями лише задля продовження роду, віддаючи новонароджених хлопчиків іншим племенам або відразу їх убиваючи, залишали лише дівчаток і виховували їх на воїнів. За легендою, наймення «амазонки» походить від звичаю випалювати в дівчаток ліву грудь для зручнішого володіння зброєю. Поклонялися Аресу й Артеміді, провадили життя як постійні учасниці різних воєн. Амазонкам приписують заснування міста Ефеса та зведення храму на честь Артеміди, який, як відомо, був одним із семи див світу і який спалив Герострат, навіки вписавши своє ім'я на скрижалі історії як людина, що прославилася підлим, цинічним вчинком [докладніше див.: Антична література. Довідник / Буркат О. П., Беляєв Р. С., Вишневська Н. О. та ін.; за ред. С. В. Семчинського; передмова О. Д. Пономаріва. Київ: Либідь, 1993. С. 19]. Професор І. Денисюк свого часу у статті «Амазонки на Поліссі», на основі українського колядко-щедрівочного, весільного корпусу текстів та інших матеріалів, у яких є, зокрема, згадки про «войсько дивоцькоє», обґрунтував гіпотезу про можливе існування в сиву давнину амазонок на українській землі [див. докладніше: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 3. Фольклористичні дослідження. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 58–78]. Свого часу я мав честь виступити як співавтор-перекладач професора І. Денисюка російськомовної статті Івана Созоновича «Тип амазонки в європейській літературній традиції і поляниця войовнича російських билин»; цей переклад науковець спорядив кількаторінковою вступною статтею «Матеріали до дискусії про амазонок» [див.: Міфологія і фольклор. 2008. № 1. С. 96–99; 100–107].
- ¹⁸ Спочатку тут було слово «форми», але професор його закреслив і надав перевагу слову «пружність». Це свідчить про те, наскільки вибагливим був автор спомину щодо стильового оформлення своїх текстів. Надалі про такі виправки інформую переважно відразу ж у тексті.
- ¹⁹ *Львів'яни «старої дати»*. Так І. Денисюк величав представників давньої галицької інтелігенції, які відзначалися високою освіченістю, енциклопедичною ерудицією, шляхетною поставою, невтомною працелюбністю. Іноді вживав як синонімічний відповідник слово «характерник».
- ²⁰ *Дмитро Макогон* (1881–1961) – український письменник, педагог, культурний і освітній діяч, активний член «Просвіти», батько Ірини Вільде, був знаним учителем гімназій на Буковині та в Галичині, зокрема в гімназії («рідній школі») в Ходорові (з 1939 р. – середня школа № 1). Серед його учениць були майбутня дружина І. Денисюка Ганна Казимирівна Ластовецька-Денисюк (у листах і листівці – «Нуся») (1923–2014) та її дві сестри, про що йдеться далі у спогаді. Автор спогаду дає дуже докладну психологічно-життєписну характеристику батька й матері Ірини Вільде, як це робить і з іншими, принагідно згаданими представниками української творчої інтелігенції.
- ²¹ Ходорів – старовинне місто (тепер у Стрийському районі) на Львівщині, із якого походять або із яким пов'язані життя і діяльність численних особистостей, що зробили і роблять значний внесок у творення й розбудову української державності, культури, письменства.
- ²² *Ластовецький Казимир Франкович, Ластовецька Анастасія Іванівна* – батьки Ганни Казимирівни Денисюк (Ластовецької), тесть і теща автора спомину, жителі міста Ходорова, що на Львівщині. Для нас, учнів професора І. Денисюка, особливо запам'яталися розповіді, що були змодельовані у форматі прадавньої легенди, про клопоти з поверненням родового маєтку (будинку-вілли) Ластовецьких у Ходорові після проголошення суверенітету України; після повернення будівлі представники сімей сестер Ластовецьких (принаймні Денисюків і Січкорізів) спільними зусиллями (насамперед старшого професорового сина Андрія) зроби-

ли в будинку ремонт і приїжджали до Ходорова на відпочинок (або «на вически», як любив на польський лад казати професор).

²³ Станіслав, Станиславів – старовинне підкарпатське місто, обласний центр, який 1962 р. перейменували на Івано-Франківськ.

²⁴ *Євген Полотнюк* (1906–1943) – перший чоловік Ірини Вільде, від якого вона народила двох синів Ярему та Максима; здобув вищу освіту у Львівській політехніці, працював лісником і лісничим на Львівщині й Гуцульщині; учасник українського національно-визвольного руху (ОУН-УПА): після доносу поляків, у знак помсти за одного вбитого німецького солдата, його разом із іншими вісьмома заручниками розстріляли гітлерівці у Ворохті на Гуцульщині в другій половині 1943 р.

²⁵ *Ганна Денисюк (Ластовецька)* – дружина професора І. Денисюка, походила зі шляхетної родини, була доцентом кафедри слов'янської філології на філологічному факультеті до 1973 р., коли її звільнили з посади разом із іншими численними викладачами під час чергових радянських «кадрових чисток» у Львівському університеті. В автобіографії «На перехресті часів» у контексті розповіді про перипетії зі своєю докторською дисертацією науковець згадав і той драматичний епізод із дружиною. Так-от, свою працю в 1970 р. він дав на ознайомлення відомій, дуже принциповій і характерній київській дослідниці української художньої прози Ніні Луківні Калениченко, яка запевнила, що «робота може захищатись як докторська дисертація». «Однак, – додає вчений, – у ті часи докторанта нерідко уявляли “ворогом народу”, якого необхідно всіляко переслідувати, тим більше, що хрущовська “відлига” закінчилася і почалися брежнєвські заморозки, які перетворилися в терор над інтелігенцією, особливо західноукраїнською. Мою дружину, Ганну Казимирівну, доцента кафедри слов'янської філології, у числі інших викладачів без будь-якої причини звільняють з роботи. Обвинувачення насліх фальсифікують. Одне з них звучало: “Не читала лекцій проти українського буржуазного націоналізму”... [див. докладніше: Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 1, кн. 2. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С. 339–340].

Ганна Казимирівна була однією з найдобриших у світі людей, яких я взагалі зустрічав у своєму житті, дуже гостинна і вправна господиня, відзначалася особливо шляхетною натурою, завжди доброзичливо приймала й частувала своїми витонченими кулінарними виробами численних «паломників» до свого, досить-таки непрактичного, непристосованого до життя, почасту дивакуватого чоловіка. У процитованому в спогаді листі вчителя Дмитра Макогона, де він висловлює радість у зв'язку з успіхами своєї учениці, майбутня дружина професора фігурує як «Нуся Ластовецька».

²⁶ *...Владислава Ягайла та королеви Ядвіги...* Владислав II Ягайло (1362–1434) – великий князь литовський і руський (1377–1386), а також польський король (1385–1434), походив із династії Гедиміновичів, засновник династії Ягеллонів, яка правила в Великому Князівстві Литовському та Польщі до 1572 р. Після Кревської унії (1385 р.) між Польщею та Литвою, внаслідок якої згодом постало об'єднане державне утворення Річ Посполита Польська, та шлюбу з королевою Ядвігою Анжуйською на початку 1386 р. у Кракові був коронований на королівський престол під іменем Владислава II.

²⁷ *Біскуп* – польськомовний відповідник грецької та латинської назви одного з ієрархів римо-католицького християнства, єпископ.

²⁸ *Гратулюю* – характерне словечко у мовленні української галицької інтелігенції «старої дати» (XIX – першої половини XX ст.), калька з німецькомовного слова “gratulieren” (поздоровляти, вітати).

²⁹ *Дмитро Ліськевич* (1883–1974) – український педагог, громадський діяч, активний учасник товариства «Прогрес», багаторічний в'язень сталінських таборів; після сибірського за-

слання на запрошення академіка М. Возняка 1949–1958 рр. працював лаборантом кафедри української літератури Львівського університету. Останні десятиліття (з 1962 р.) жив у Станіславі – Івано-Франківську. У спогадах українців, випускників Львівського університету, зокрема, Михайла Нечиталока, постає як великий ерудит (за характерним окресленням І. Денисюка, «лаборант із професорською ерудицією») і дуже шляхетна, зичлива до студентської та аспірантської молоді людина.

- 30 *Ярема Полотнюк* (1935–2012) – син Ірини Вільде та Євгена Полотнюка; відомий український сходознавець (арабіст і фарсист), педагог, перекладач, письменник, меценат, автор понад 300 праць. Ув «Енциклопедії Львівського університету» про нього, зокрема, читаємо: «У 1950-х роках самостійно вивчив араб.[ську] і перс.[ьку] мови; з 1956 р. керував гуртком перс.[ької] мови у Львів.[ському] унів.[ерситеті] (ним опікувалися Семен Шаховський і Михайло Кнороз). [До речі, на початку 1990-х років, у час мого навчання у Львівському університеті, я познайомився з рідним братом сходознавця М. Кнороза – Георгієм, і він навчав мене англійської мови за дуже своєрідною методою: від розмови до читання і письма, а не навпаки, як це роблять по наших українських школах та університетах. За три місяці навчання я міг досить упевнено почувати себе в середовищі англійських людей і навіть виконувати функції перекладача. – Ю. Г.]. [...] з 1992 викладач факультативних курсів перс.[ької] та араб.[ської] мов, культури і краєзнавства; ініціатор запровадження курсу «Вступ у персо-мусульман.[ську] культуру» [...], факультативного викладання япон.[ської] мови, 1997–2012 викладач кафедри сходознавства Львів.[ського] ун[іверсите]ту» [докладніше див.: Захлюпана Н., Гамада Р., Яремчук І. Полотнюк Ярема Євгенович... // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. II: Л – Я. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 305]. На жаль, до сьогодні не всі знають, що фактично головним натхненником створення кафедри сходознавства на філологічному факультеті Львівського університету (1997 року) був саме Ярема Полотнюк, а не син Олени Степанівни – видатний український історик і сходознавець Роман Дашкевич, що був першим її завідувачем і на честь якого згодом, у 2011 році, кафедрі присвоїли його ім'я. Вийшло так само несправедливо, як про це писав у «Лексиконі прописних істин» Гюстав Флобер: «Америка. – Яскравий приклад несправедливості: її відкрив Колумб, а назвали її на честь Америкго Веспуччі» [Флобер Г. Твори: в 2 т. Т. 2. Київ: Дніпро, 1987. С. 592].
- 31 «*Жовтень*» («*Дзвін*») – щомісячний літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис (журнал) у Львові; заснований 1940 р. під назвою «Література і мистецтво», у 1945–1951 рр. був офіційним органом Львівської організації Спілки письменників України під назвою «Радянський Львів», із березня 1951 до 1989 рр. виходив під назвою «Жовтень», а з 1990 до нашого часу – під назвою «Дзвін».
- 32 *Домбровська, Налковська*... – польські письменниці Марія Домбровська (Шумська, 1889 – 1965) та Зоф'я Налковська (1884–1954), до яких авторка роману «Сестри Річинські» завжди мала (і часто висловлювала вголос) особливий пієтет.
- 33 *Нанашка* (або кума) – у бойків і гуцулів так величають хресну матір; подеколи за нашого часу цим словом звертаються до всіх жінок у значенні «тітка». Так Ірину Вільде у Львові називало (є думка, що, можливо, саме з ініціативи Романа Іваничука) молодше покоління письменників, яке прийшло в літературу на межі 1950-х – на початку 1960-х років.
- 34 *Криворівня, Ворохта, Дора* – населені пункти на Гуцульщині. У селі Дорі поблизу міста Яремча Ірина Вільде мала дачний будиночок, який побудував другий чоловік письменниці – полковник КДБ, військовий інженер Іван Дроб'язко (1897–1971).
- 35 *Микола Ільницький* – видатний і один із найбільш продуктивних українських літературознавців і критиків сучасності, поет, перекладач; у 1964–1980 завідував відділом, а в 1980–1990 був заступником редактора журналу «Жовтень» («Дзвін»); багаторічний професор

(з 1994 р.) і завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства (2001–2018), заслужений професор Львівського університету (2019), член-кореспондент НАН України. Між обома науковцями (М. Ільницьким та І. Денисюком) ще за радянського часу були налагодилися цікаві взаємини, які молодший на 10 років М. Ільницький охарактеризував лаконічно-дотепною формулою: «Два нудні, яким цікаво».

³⁶ «П'ятитомник її творів...» – іде мова про перше видання творів Ірини Вільде у п'яти томах, яке вийшло у Києві в 1967–1968 рр. Другий п'ятитомник творів письменниці вийшов у 1986–1987 рр.; у другому виданні професор І. Денисюк був автором приміток у 3, 4 і 5 томах як один із найавторитетніших натовді знавців та інтерпретаторів творчості Ірини Вільде. Прикметно, що в енциклопедичній біографічній статті про матір, Ірину Вільде, Ярема Полотнюк не рекомендував у списку літератури для довідкового ознайомлення жодної публікації професора І. Денисюка (див.: Полотнюк (МАКОГОН) Дарина Дмитрівна... // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. II: Л – Я. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 305).

³⁷ Леоніла Міценко (1922–2004) – відома україністка, літературознавець, дослідниця життя і творчості Лесі Українки (авторка книг: «Леся Українка в літературному житті» (1964), «Політична поезія Лесі Українки» (1974), «Леся Українка» (1986) та ін.), українського театру, жіночої поезії (уклала й видала антології «Тридцять українських поетес» (1968) та «Сорок українських поетес» (2002). Працювала на кафедрі української літератури Львівського університету з 1946 до смерті на різних посадах – лаборанта, асистента, доцента, 1977–2004 – професора, 1986–1991 – завідувача кафедри; заслужена професорка ЛНУ ім. Івана Франка (2002). Має численні публікації у співавторстві з І. Денисюком, зокрема «Дивоцвіт (Джерела і поетика “Лісової пісні” Лесі Українки)» (1963).

³⁸ Стелла Едуардівна Кацій-Томашівська (1904–1976) – народилася в м. Брно в Чехії, філологіня-германістка, працювала в 1944–1960 рр. викладачем, а в 1960–1975 рр. доцентом кафедри німецької філології Львівського університету. Автор спогаду викazuje своє захоплення нею як педагогом, додаючи як вагомий штрих її біографії те, що вона конгеніально переклала твори Ірини Вільде на німецьку мову та була одною з найближчих подруг письменниці.

³⁹ *Cum grano amore* (лат.) – із зерном (дрібною) любові; у рукопису цей латинський зворот дописано ручкою й, очевидно, створений за зразком іншого вислову – “*cum grano salis*”, проте тут неправильно узгоджені слова. Вислів мав би звучати “*cum grano amoris*”.

⁴⁰ *Appeared* (англ.) – форма минулого часу від слова “*appear*” – з’явитися, виникнути, постати; у рукопису спогаду дописано ручкою.

⁴¹ *Скетч* – за визначенням Юрія Коваліва, невелика за обсягом гумористична або сатирична родинно-побутова п’єска, основою якої є гострий сюжет із неочікуваними смішними ситуаціями; їх виконували з естради, у театрі мініатюр та цирку [докладніше див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / Автор укладач Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. С. 403].

⁴² *Muttersunprache* (нім. *Muttersprache*) – рідна (материнська) мова; це німецьке слово саме таким чином транслітероване кирилицею у спогаді.

⁴³ «Гохдойч» (нім. *hochdeutsch* – дослівно означає «верхньонімецький») – група німецьких діалектів, до яких належать південно- та середньонімецькі говірки, які склали основу німецької літературної мови. Надалі німецькомовні вислови для зручності перекладаємо безпосередньо в тексті.

⁴⁴ *Хризантеми, цикламени (альпійські фіалки)*... – цей характерний фрагмент спогаду демонструє глибоку, непідробну любов мемуариста до квітів, саду і взагалі до стихії природи («лона природи»). Денисюкові захопшливі розповіді про розмаїту рослинність (часто з пікантними подроби-

- цями), а, зрештою, і знання з флористики й дендрології (деревознавства), насправді, вражали не одного співрозмовника – і жовторотих студентів, і аспірантів, і колег, людей поважного віку.
- ⁴⁵ «*Ти не думай, що чуття мої – то осінні хризантеми білі*» – фрагмент із вірша Осипа Маковця «Хризантеми» (із циклу «Сум і глум») [див: Маковей О. С. Твори: в 2 т. Т. 1. Поетичні твори. Повісті / авт. передм. Ф. П. Погребенник; упоряд. та авт. прим. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1990. С. 147], який чи то на момент спілкування з письменницею, чи в час написання спогаду резонував у свідомості мемуариста (не випадково у спогаді він зачитує його аж двічі). Професор І. Денисюк був великим ерудитом і часто інкрустував свої наукові трактати та інші писання несподіваним асоціативним інтертекстом чи фактажем. Інтимно-ліричний лад Маковесового вірша, мабуть, досить влучно відбивав Денисюкове піднесене сприйняття письменниці Ірини Вільде, яку у назві спогаду титулував «Королевою».
- ⁴⁶ «*Пишкруд*» (по-польськи «*Przekrój*») – дуже популярний і один із найстаріших польських суспільно-політичних журналів, який почав виходити з 1945 року. Після незначної тимчасової перерви на початку двадцять першого століття його у 2013 р. придбав фотограф Томаш Невядомський, а потім з 2016 р. відновив у статусі періодичного щоквартального журналу.
- ⁴⁷ «*Як у ліпших львівських домах...*» – автор спомину в одному абзаці, буквально в наступному реченні, повторює цю фразу аж двічі, як і фрагмент із вірша О. Маковця «Хризантеми». Це для І. Денисюка, вибагливого стиліста, геть нехарактерно, але тут йому, либонь, важливий подвійний акцент на галицькому етикетному нюансі. Зрештою, повтор того самого акорду як лейтмотиву тексту – прикметний стильовий прийом професора І. Денисюка як ефективний риторичний засіб для особливого наголосу на якомусь аспекті.
- ⁴⁸ «*Восьмий номер «Жовтня» з моєю статтею...*» – мова йде про статтю І. Денисюка «Сад Ірини Вільде». На жаль, цей текст не ввійшов до чотирикнижжя його вибраних праць. Можливо, автор або упорядники вважали, що стаття не цілком надається для републікації. Щоправда, я особисто переконався, що навіть якщо би в Денисюковій статті залишити окремі речення з ідеологічно заангажованим змістом, то вона однаково досі залишається одним із найкоштовніших мікроетикальних досліджень новелістики Ірини Вільде.
- ⁴⁹ «*Хвалила статтю Семена Шаховського...*» – ідеться про працю професора С. Шаховського (1909–1984) про роман «Сестри Річинські» – «Роман – це подвиг таланту», який окремим розділом ввійшов до його монографії «Десять романів та їх автори» (Київ, 1967).
- ⁵⁰ *Квестіонаріуш* (від польського слова *kwestionariusz*) – анкета, питальник. Дуже виразний, соковитий полонізм у мовленні західноукраїнської інтелігенції, але, на жаль, у наших спеціальних «Словниках іншомовних слів» до сьогодні тлумачення такого слова не відшукаємо. Професор І. Денисюк володів численними мовами, зокрема, німецькою, англійською, французькою та польською. Свої праці, особливо науково-популярні статті та мемуаристику, науковець полюбляв оздоблювати розмаїтими іншомовними вкрапинами.
- ⁵¹ *Максим Богданович* (1891–1917) – білоруський поет, перекладач, літературознавець, автор білоруського гімну «Пагоня», якийсь час проживав у Львові. Свого часу поетове життя і творчість стали предметом особливого зацікавлення І. Денисюка, автора статей «Беларускі рэзанатар украінскай нацыянальнай душы» (білоруською мовою) та «Речник білоруського відродження» (передмова до книги лірики М. Богдановича в перекладах на українську мову, яка вийшла в Україні 1967 р.) (див. їхні републікації: Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Т. 1, кн. 1. С. 163–178; Т. 1, кн. 2. С. 313–319). Цікаво, що рецензентом Денисюкової статті-передмови був Григорій Кочур, який висловив низку влучних зауважень до неї (див.: Кочур Г. Про статтю І. Денисюка «Речник білоруського відродження» // Кочур Г. Література та переклад. Рецензії. Літера-

турні портрети. Інтерв'ю / упоряд.: А. Кочур, М. Кочур; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. Київ: Смолоскип, 2008. Т. 2. С. 736–737).

- ⁵² *Платоніда Володимирівна Хоткевич* (1901–1976; дівоче прізвище *Скрипка*) – третя дружина Гната Хоткевича, письменника, театального та громадсько-культурного діяча, бандуриста, літературного критика, науковця, педагога, мемуариста. «У шлюбі з Хоткевичем народила трьох дітей: Настю, яка померла у дворічному віці від дифтерії, Богдана та Галину. Жінка стала справжньою опорою для письменника. Вона взяла на себе побутові турботи про родину і таким чином дала Хоткевичу можливість творчо працювати...», – таку характеристику знаходимо в мемуарній книзі «Там, де не колеться трава. Гнат Хоткевич та його родина» Галини Хоткевич (Львів: Апріорі, 2017). Більш докладно про драматичні й трагічні перипетії долі цієї унікальної й мужньої жінки, якій удалося зберегти архіви свого чоловіка-письменника та академіка О. Білецького, довести їх до Львова й передати професорові Іларіонові Свенціцькому, – у щойно цитованій книзі. Там згадано і трагічні десять років радянських гулагів (1946–1956 рр.), після чого Платоніда Володимирівна завдяки допомозі львів'ян, зокрема ректора Львівського університету Євгена Лазаренка, працювала спочатку в Карпатській геологічній експедиції, а потім директором музею Івана Франка у Криворівні на Гуцульщині; в останні роки П. Хоткевич отримала квартиру в Івано-Франківську, де доживала віку. Професор І. Денисюк мав дуже близькі, товариські взаємини з Платонідою Володимирівною, про що свідчать і численні згадки її імені в професорових наукових працях, мемуаристичі та епістолярії. Відзначу, що і в усних розповідях професора це ім'я було одним із найбільш згадуваних; це пов'язано, зокрема, і з тим, що І. Денисюк також був одним із найактивніших дослідників і популяризаторів творчості Г. Хоткевича.

- ⁵³ *Георг Муратов* (1912–1973) – український письменник (поет, прозаїк, драматург), перекладач, мемуарист, літературознавець, есеїст; учасник ганебної радянсько-фінської війни 1939–1940 рр., в'язень німецьких концтаборів; «передавав» творчу атмосферу «розстріляного відродження» 1920–1930-х рр. шістьдесятиникам, із якими, особливо з Ліною Костенко, Василем Стусом, Павлом Мовчаном, мав дуже добрі творчі й людські взаємини. Був досить-таки популярним, і насамперед як поет, у 1960–1980-х рр. Його численні поезії позначені філософсько-медитаційною заглибленістю, але – можливо, через тиск обставин і вимог тоталітарної дійсності – більшість його творів не витримана на високому естетичному рівні (чимало текстів завірушені радянським ідеологічним баластом).

- ⁵⁴ *Габрієля Запольська* (1857–1921) – псевдонім відомої польської письменниці-феміністки, акторки, журналістки Марії Габрієлі Стефанії Корвін-Пйотровської, яка жила, намагалася реалізуватися на сцені й писала переважно на етнічно українських землях. Відзначалася непростим, вибуховим характером (була, вочевидь, також характерницею, як би висловився І. Денисюк). Останні десятиліття (з 1904 р.) жила у Львові (досі зберігся її будиночок) неподалік кінцевої зупинки трамвая № 2 (на початку вул. Пасічної); похована на Личаківському цвинтарі на так званій Алеї заслужених. У своїх творах здебільшого опрацьовувала непопулярні теми проституції, венеричних захворювань, поламаної жіночої долі, що, звісно, епатувало тогочасного консервативного читача і через що часто зазнавала гострої критики. Найбільш відома її драма «Мораль Пані Дульської», яка до сьогодні активно «живе» на сцені. У фокусі пріоритетних зацікавлень професора І. Денисюка була й резонансна творчість екстравагантної польки-«львів'янки» Г. Запольської, через що він легко, як справжній знавець, міг спілкуватися з Іриною Вільде про відомих польських письменниць Г. Запольську, М. Домбровську та З. Налковську.

- ⁵⁵ Останні роки життя Ірина Вільде хворіла на склероз, котрий буквально на очах знищував її: вона зробилася геть забудькуватою, не впізнавала рідних, друзів і добре знайомих людей, мала часті напади страху переслідування тощо.

- ⁵⁶ «...На ювілеї художника Смольського...». Григорій Смольський (1893–1985) – відомий український художник, краєзнавець, педагог, культурно-громадський діяч. Найвірогідніше, мова йде про виставку картин у Львові, яка була організована 1978 р. до 85-річчя художника.
- ⁵⁷ Дослівна алюзія з відомої поеми-«легенди» Лесі Українки «Ра Менеїс» зі збірки «Відгуки» (1902), написаної високостильним білим віршем. Професор І. Денисюк, звісно, використав цю цитату не випадково, а для пафосного підкреслення неординарності постаті авторки роману «Сестри Річинські» (одного з наймонументальніших творів української і світової літератури), адже не випадково він репрезентує її у своєму спогаді в ореолі шляхетного образу королеви. Цей завершальний акорд символічно злотований із назвою спогаду, що підтверджує те, що І. Денисюк був дуже вимогливий до викладової структури кожного, у тому числі й наукового, свого тексту. Складається враження, начебто він дослухався до мудрої підказки про стиль із циклу Ірини Вільде «Окрушини»: «Слова – наче кольорові камінці. Мало назбирати їх в купу. Треба ще й вміти викладати узори з них» [див.: Вільде Ірина. Твори: в 5 т. Т. 5 / упоряд. Я. Полотнюка; приміт. І. Денисюка. Київ: Дніпро, 1987. С. 353]. А зрештою, ця мемуарна «новела» про Ірину Вільде ще раз упевнює нас у тому, що І. Денисюк без жодного перебільшення був одним із найвибагливіших стилістів і найоригінальніших українських мемуаристів, який усе своє життя присвятив осягненню магії краси.

Іван Денисюк (1924–2009) – доктор філологічних наук, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка (2001).

Ivan Denysiuk (1924–2009) – Dr. Sc. (Philology), Full Professor, Honorary Professor of the Lviv Ivan Franko National University (2001).

Матеріал надійшов до редколегії: 12.12.2024.

Прийнятий до друку: 24.02.2025.